

Az estve és az álom

SZAUDER JÓZSEF TANULMÁNYAI

Félezer lapon tizennégy tanulmány, fölvilágosodás és klasszicizmus koráról és kérdéseiről. Remek irodalomtörténész remek munkája: — ezzel a benyomással teszi le az olvasó a könyvet. Amellett szenvedélyes irodalomtörténészé, aki nem nyugszik bele abba a tisztas rezervátumi életbe, amibe az a tételesen ugyan meg nem fogalmazott, de hathatósan működő és erélyesen terjeszkedő szemlélet szorítaná, amely szerint — egy-két, néha már-már fetisizált nevet leszámítva — figyelmet csak az érdemel, ami mai, legföljebb tegnapi, s az egész régi irodalom egyszerűen nem érdekes. S még ha csak valami nyegle sznobizmus kényeskedéséről volna szó! De sajnos, nem; elég végignézni iskolakönyveinket. És úgy látszik, még az irodalomtörténész is annyira előnnyel indul, amennyire témája közelebb esik a mához. Legalábbis ez derül ki az első tanulmány (*A XVIII. századi magyar irodalom és a felvilágosodás kutatásának feladatai*) első, bevezető fejezetének fegyelmezetten és joggal indulatos szavaiból. „Nem bátorító, nem ad lendületet az, ha »szégyenlősen«, a téma miatt szinte mentegetődzve kell foglalkozni a réginek nevezett, sokak által elavultnak vélt, valójában nagyon is aktuális XVI—XVIII. századi magyar irodalommal. Tarthatatlan az az álláspont, hogy a régivel foglalkozni annyit jelentene, mint valami nem élővel, valami túlhaladottal törődni” — írja Szauder József; amit a magam részéről csak azzal módosítanék, hogy érvényét a XVI. századon túlra, a középkorra is kiterjeszteném. Valóban „tarthatatlan” dolog „minősítő különbséget tenni a régi irodalom és az új irodalom között”; tarthatatlan, noha „köreinkben néha még érzékelhető” — mondja tapintatosan Szauder József. Ezen a „köreinken”, gondolom, az irodalom történetével foglalkozók körei értendők; s bizonyára nagy haladás, ha ezekben a körökben már csak „néha” észlelhető a régi irodalom iránti közöny, vagy egyenesen a tőle való idegenkedés. Remélhető-e azonban, hogy ez a szakmán belüli kedvező változás a szakmán kívül is éreztetni fogja hatását, és hogy idővel mégiscsak megszűnik az a régi irodalom rovására történő „minősítő különbségtéves” — Szauder József szerint a XIX. század nacionalista irodalomtudatának hagyománya (bár ezt ilyen egyértelműen nem merném állítani) —, amely „e századok igen jelentős termését kivágta szellemi kultúránk, műveltségünk egészéből, számúzve mai értelmiségünk tudatából is”? Remélhető, hogy a holnapiból már nem számúzi; hogy a mai iskolákból kikerülő diák élő és éltető műveltségének anyagában élő és éltető kincsként viszi magával mondjuk Berzsenyit is, nem beszélve távolibb írókról és időkről? Nem vagyok biztos benne, hogy minden e remény valóra váltásán munkálkodnék; egyáltalán hogy mindenütt kellő súllyal érvényesülne az a jogos óhagy és kíváncsi, miszerint egy magyar irodalmi stúdiumait elvégzett ifjú, éppen irodalmi stúdiumai révén, „nemzete múltjának — tehát a sajátjának — minden rétegében otthonos” legyen.

Persze itt is kettőn áll a vásár. Bármilyen fájdalmasan lecsont is az az anyag, amit iskoláinkban tanítanak; bármilyen vízfejű is, mondhatnám kissé szemléletesebben, lévén óriásira dagadt „modern” feje és szánalmasan elcsenevészedett

törzse; végül bármilyen szűk mederbe szorítja is tantervek és tanmenetek szigora a tanárok irodalmunk *egészeért* mindmáig izzó, vagy izzásra serkenthető buzgal-
mát: — az „önmunkásság” útjait mégsem lehet előírni, és azt, aki az imént említett
„otthonosság” hiányait önszántából akarja pótolni, azt ebben a derék törekvésében
senki sem akadályozhatja meg, nyilván nem is akarja megakadályozni. Módja is
van megtennie a tőle telhetőt: klasszikusaink a könyvesboltokban többnyire kap-
hatók (kivéve azt, ami hiánycikk), nagy hozzáértéssel és gonddal szerkesztett sorozat-
ok teszik hozzáférhetővé az eddig kevésbé hozzáférhető vagy hozzáférhetetlent;
aki pedig mélyebben érdeklődik a dolgok iránt, a legkényesebb igényeknek is meg-
felelő kritikai kiadásokat forgathatja és őrizheti otthon a könyvtárában (ha idejében
főlneszel és hozzá tud jutni e rendszerint minimális, vagy annál is kisebb példány-
számban megjelenő, és nem sokkal megjelenésük után tüneményes gyorsasággal
szem elől tűnő — majd esetleg egy-egy árleszállításkor csodálatosan újból fölbuk-
kanó — kiadványokhoz).

De mindez nem elég: az otthonosságát kereső az irodalomtörténet, illetve az
irodalomtörténetek segítségére is számít. Az irodalomtörténet azonban nem mindig
veszi tudomásul a várakozását. Természetesen nem az olcsó népszerűsítés tákolmá-
nyaira, nem az irodalomtörténet híg levő regényesítésére gondolok. Hanem arra,
hogy az irodalomtudományok néha mintha túlságosan bezárkóznának, vagy egy-
szerűen csak benne feledkeznének valamilyen szakmai és laboratóriumi hermetiz-
musban; mintha a vitathatatlanul nagy fölkészültségű tudósok egymásnak írnának,
sőt olykor egy-egy kor vagy téma specialistája ugyanazon kor vagy téma többi spe-
cialistájának; mintha „alapállásukból” hiányoznák, vagy kifejejtődnek az egész iro-
dalomnak, mint organikus élettevékenységnek az élménye, kimaradna következés-
képpen az *emberi* érdeklődés. Pedig mi a legizgalmasabb — minnek kellene, gon-
dolom, a legizgalmasabbnak lennie — egy irodalomtörténész számára? Izgalmas
kétségkívül egy probléma megoldása, akár egy adat földerítése vagy helyreigazítása,
egy addig ismeretlen összefüggés föltárása, még inkább egy stílusirány vagy moz-
galom eredetének kinyomozása, útjának végigkísérése, és még sok minden egyéb;
de mindezeknél több, és élménynek is nagyobb mindezeknél az *emberivel* való
találkozás, az élet megtapintása és tetszhalálából való fölkeltése. Amihez természe-
tesen elengedhetetlenül szükséges, és aminek mellőzhetetlen föltétele az egykor volt
élet körülményeinek, környezetének, légkörének, talajának, kapott hagyományainak
és vállalt törekvéseinek alapos ismerete, egyszóval a széles körű, mélyre ható, nagy
áttekintésű, gazdag tapasztalatú szakmai tudás. Hogy minden valóban tudósi munka
e szakmai tudás — és a szakma tudásállagának — további gyarapítására és árnya-
lására törekszik, az teljességgel nyilvánvaló. De az igazán nagy tudósok, úgy hi-
szem, sosem érték be ennyivel; hanem ennek a maximumában egyúttal ezen túl is
jutottak legvégső és legigazabb céljukig: az irodalom történetében az irodalmat
alkotó emberrel való élő találkozásig, s ebben a találkozásban az elmúlt s immár
múltan is élő élet üzenetének jelen életünkhöz való közvetítéséig.

Ahogy Szauder József könyvében mind előrébb s előrébb haladtam, úgy jutot-
tam mind közelebb s közelebb ehhez az igazi, igazán nagy irodalomtörténeti él-
ményhez. Ahogy magyar szentimentalizmus és fölvilágosodás, fölvilágosodás és
klasszicizmus sokszoros egymásba szövődését hatalmas európai és hazai anyag alap-
ján fölfejtji; ahogy a fiatal Csokonai verstípusait vagy Csokonai és a fölvilágosodás
viszonyát elemzi: éppoly irodalomtörténeti (és ugyanakkor összehasonlító irodalom-
történeti) mestermunka, mint amennyire ugyancsak mestermunka a maga más ne-
mében és arányaiban a *Dugonics emlékezete*, vagy a szinte kecsesen gyöngéd arc-
kép Virág Benedekről. Mindezekből, és a cím szerint nem említett többi tanulmány-
ból markáns vonásokkal rajzolódik elénk egy tudós egyéniség, egy minden ízében
európai jelenség, aki ezúttal választott korának (felvilágosodás és klasszicizmus ko-
rának) magyar irodalmát és irodalmi életét a legkisebb rezzenetig bámulatosan
ismeri, és ugyanakkor szervesen benne látja és érzékeli a kor egyetemes európai
(nyugat- és kelet-európai) összefüggéseiben, amiket nem kevésbé fölányesen és ala-
posan ismer.

Ugyanígy, közvetlenül, első kézből ismeri — és egyebek mellett ez adja meg kutatásainak egyéni jellegét — az irodalomnak e romantika előtti korokban még különlegesen fontos aljtenyészetét, mikroflóráját, amely nemegyszer egy-egy egész korszak, irányzat vagy stílus légkörét megadja, s amelyből a „nagy” jelenségek többnyire kiemelkednek; mindazt, ami ekkor még jórészt integráns része a globális „irodalomnak”: tudományos (jórészt latin nyelvű) irodalmat — revelációszerű ezen a téren a fiziko-teológiai irodalom fölvilágosodást előkészítő szerepének megmutatása — iskolai stilisztikát-poétikát, meg az ezek alapjául szolgáló és a „klasszikus” eszményt, illetve szabályokat a reneszánsztól kezdődőleg századokon át fönntartó és tanító pseudo-arisztotelészi poétikai-irodalomelméleti irodalmat. Mindez, úgy vélem, annak is köszönhető, hogy nem kötelezi el magát — gyakori szokás szerint — egyetlen mintaképül választott tudós vagy tudományos irány és iskola mellett, hanem kellő értékeléssel minél többnek az ösztönzéseit és eredményeit hasznosítja a saját szemlélete szolgálatában. Megbecsüléssel és figyelemmel olyanokat is méltányol és olyanoknak a sugalmazásait is meghallgatja, akik — mint a francia Daniel Mornet, az említett „mikroflóra” jelentőségének egyik fölfedezője és a francia forradalom szellemi előzményeinek nagy kutatója, vagy a klasszicizmus dolgaiban a kítűnő olasz Mario Praz (hogy csak e kettőt említsem) — nálunk általában nem tartoznak azok közé a tudósok közé, akiket elmélyedőbben olvasni és akikre hivatkozni szokás.

Csupa kítűnő tanulmány; a kötet koronája azonban, úgy érzem, mégiscsak az a *Veteris vestigia flammae* című, amely Kazinczynak Kácsándy Zsuzsánna, illetve lánya, Lotti iránt való szerelméről és azokról a versekről szól, melyek ebből a furcsa, anyáról leányára átvitt vonzalomból fakadtak. Sehol, még a remek Csokonai tanulmányokban sem érezzük úgy azt a bizonyos *emberivel* való kapcsolatot, meg a tudósnak e kapcsolatban, szellem- és életidőzésben fölizzó „ihletét”. Azt, amelyik nem a témáról való ízetlen „lantolásban” áll, hanem a kutató és értelmező, megértő és azonosuló, az emberiben mind mélyebbre hatoló és onnét a művészt mind tisztább értelmében fölhozó, tárgyias és tárgyilagos szenvedélyben. S hadd említsem közvetlenül mellette a másik remeklést ebben a nemben, az *Udvarházi klasszicizmus* cím alá foglalt két, Fáy Andrásról szóló tanulmányt. Azon fölül, ami izgalmasan újat adnak, s azon fölül, ami korszerűen és ma is élően emberit elénk idéznek, az elmélyülten hiteles tudomány, a hatalmas erudíció és az alkotó művészet nem mindennapi találkozásának élményével is megajándékoznak. (*Szépirodalmi, 1970.*)

RÓNAY GYÖRGY

Szabolcsi Miklós: Jel és kiáltás

A 20. sz.-i irodalomtörténet egyik legvitatottabb kérdése a század első évtizedétől újra és újra jelentkező avantgarde és neo-avantgarde mozgalmak, irodalmi-művészeti törekvések megítélése, helyük megnyugtató kijelölése, és az irodalmi-művészeti fejlődésben betöltött szerepüknek, tényleges jelentőségüknek feltárása. Szabolcsi Miklós könyvében arra vállalkozik, hogy — történeti megközelítésben — tisztázza az avantgarde néhány alapkérdését, mindeneke előtt magát az avantgarde fogalmát. Az „avantgarde” megjelölést igen sokféle összefüggésben, és igen sokféle értelemben használja az irodalomtudomány, ezért e műszó általános érvényű definiálásra szorul. Szabolcsi — helyesen — történeti kategóriának tekinti az avantgarde-ot, azokat az irodalmi és művészeti jelenségeket sorolja ide, melyek „általában meghatározott esztétikai, filozófiai, sok esetben politikai programmal bíró”